

A magyar kártya.

„Magyar kártyá“-nak nevezzük a 32-levelűt s így nevezik már a mult század elején is: „color flavus in Charti foliis hungaricis“ (Kassai, V:270, a *tök* cikkben).

Pedig német biz annak minden porczikája. A XVII. században így panaszkodik egy bús magyar:

„Addig volt jó világ míg csak kártyán láttam
A németnek képét . . .“ (Thaly, Adalékok, I:78).

A német eredetet bizonyítják az egyes kártyák nevei is.

A színek között (rot, schelle, grün, eichel) különösen érdekes a *tök* elnevezés eredete. „Schelle: eine farbe im deutschen karten-spiel, weil schellen (t. i. csengetyűk v. harangocskák) auf den karten dieser farbe abgebildet sind: familia nolarum. Schellenkönig: rex nolanus“ — mondja Grimm szótára. Ámde, hogyan lett a német „csengetyű“-ből a magyarban „tök?“ Egy sajátságos félreértés következtében! „Schellen“-nek a németben t. i. nemcsak „csengetyűk“ a jelentése, hanem egyszersmind „testiculi, imprimis equorum“ is. A XVII. században nálunk tanyázó német hadak tisztjeitől gyakran hallhatta a magyar a kártyabeli „schellen“-t, kurschmiedjeitől pedig a „testiculi“ jelentésű „schellen“-t. Egynek vette a kettőt s az összetévesztést az akkori kártyák primitív rajza is előmozdithatta. A „sz . . a világ, tök a tromf!“ szólás-mondásnak is megvan a német eredetije: „warte, bis schellen trumpf wird!“

A német kártya eredetileg 36 levélből állott; a *hetes* után t. i. volt még *hatos* is (Meyer, Conv. Lex.). Szintűgy a magyar kártya is. (Vö. Kassai V:270). Szabolesban ma is járja a közmondás: „olyan, mint a kártyában a *hatszem*“, vagyis nincs a szavának súlya.

Az *alsó*, *felső* és *király* német neve megvan már a XV. század végén: „so ist uf dem kartenspiel also ein ordnung, das je höher sticht das under, der *künig* sticht den oberman, der *ober* den *undern*“ (vö. Grimm). A *felső* másik két neve: a *filkó* a cseh *filek*ből (Nyr. 13:152), a *kolop* pedig a lengyel *chlop*, *cholop*ból (legény) származik (CzF.).

A kártyabeli *disznó* magyar neve is német mintára vall. Ismét Grimmből idézhetünk: „da auf alten kartenspielen das *asz* eine sau zeigte, so steht *sau* auch für *asz*: l'as d'une carte, „die saw in der karten“ (1616-ból). „Vom kartenspiel ist das wort in der studentensprache in die allgemeine bedeutung von glück übergegangen“. Ugyanígy a magyarban is.

Kissé bonyolultabb a *kétszem* (makk-kétszem, tök-kétszem stb.) eredete.

Ma a kártya, előbb a kocka járta, még pedig kétféle kocka. Az egyik a *dobós kocka*, serlegben összerázva s aztán kiborítva; a másik a *pörgetős kocka*, melynek alul és felül nyele volt s melyet megpörgettek. A mely szám a felső lapra került, az számított. Rendszeresen két kockát dobott a játészó, mint az ostáblán s a felülre kerülő két számot összeadta. „Hat és hat“ volt a legszerencsésebb dobás; azért mondja PPB. a „kocka-játék“ cikkében, „két hat: jactus veneris, glücklichcr wurf, pasch“. Egy kockával legkisebb dobás: az *egy* (francziául: *as*, a latin *assis*-ból); két kockával az *egy-egy*, a mit a német „zwei augen“-nak, vagy a görög-latin „dyas“ után az ófelnémetben *dás*-nak, a középfelnémetben *tús*-nak később *taus*, *daus*-nak nevezett. A mi a kockavetésnél legkisebb volt, az lett a kártyában legnagyobb: a francziáknál az *as*. a németeknél a *daus*, a magyarban pedig a „zwei augen“-nak megfelelően: a *kétszem*. A kfn. *tús* is átkerült a magyarba: *túz* alakban (töktúz, makktúz stb.), a mit CzF. elég furcsán a török *domuz* (disznó) szóból akart származtatni. — A kétszemet vagy disznót *csuli*-nak (makkesuli stb.) is hallottam nevezni, bizonyosan a disznó konya, lefityegő füle után. — A tök-kétszemet Kassai (i. h.) *tök-tsákónak* is mondja. Ennek eredetét nem tudom. Ugyanó a tök-tizest *tök-asszony*nak is nevezi. Ez már mintha a kalábriásra emlékeztetne, hol a *tizes* a *felső* (fr. *dame*, régi németben: *frau*) helyét foglalja el az egyik fajta *béla*-ban (olasz: *la bella*).

Én voltaképen csakis a *kétszem*ről akartam írni. Szily Kálmán fölhívására s az ő tőle kapott adatok alapján egészítettem ki e kis cikket jelen alakjára.

FABÓ BERTALAN.